

ВОЯГА ЕТМАГАН ШАХСЛАРГА НИСБАТАН МАЖБУРЛОВ ЧОРАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ

Хушбоқова Нигора Ғайрат қизи

Термиз давлат университети Юридик факультети
Юриспруденция таълим йўналиши 4-босқич талабаси

Nigora.0303@icloud.com

Аннотация: ушбу мақолада ички ишлар органларида амалга оширилаётган ислохотлар, вояга етмаганларга нисбатан қўлланиладиган мажбурлов чоралари, вояга етмаганларни махсус ўқув тарбия муассасасига жойлаштириш тартиби, Республика ўқув-тарбия муассасаларига жойлаштириладиган вояга етмаганлар ҳақида батафсил ёритилган.

Калит сўзлар: жиноятчилик статистикаси, “ходимбай”, “маҳаллабай”, “фуқаробай”, пробация, суриштирув, кибержиноятчилик, мажбурлов чоралари, узр сўраш, махсус ўқув-тарбия муассасаси ва бошқ.

Ички ишлар органларида амалга оширилаётган ислохотлар.

Янги Ўзбекистонни барпо этиш даврида ички ишлар органлари тизимида туб ислохотлар амалга оширилмоқда.

Ислохотларнинг 1-босқичи Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 апрелдаги **ПФ-5005-сон** фармони асосида бошланиб, бу борада **13 та** қонун, Президентнинг **9 та** фармони, **40 та** қарори ва **3 та** фармойиши, **115 та** Ҳукумат қарорлари, **167 та** идоралараро ҳужжатлар қабул қилинди.

Ички ишлар органларининг **бошқарув тизими** тўлиқ мақбуллаштирилиб, **85 фоиз** (илгари 54 %) шахсий таркиб бевосита аҳоли учун қулай жойларда хизмат қилиниши таъминланди. Бунинг учун ҳар **35-40 минг** аҳолига фаолият кўрсатадиган қўшимча **261 та** янги (илгари 108 та) ички ишлар бўлимлар (ГОМ) ташкил этилди.

Йирик бозорлар, савдо мажмуалари ва аҳоли гавжум жойларда **маҳаллий бюджет** ҳисобидан **41 та** янги ички ишлар бўлинмалари ташкил этилди.

Ҳар бир раҳбар ва ходимнинг жиноятчиликка қарши курашишга бўлган қараши тубдан ўзгарди. Уларнинг кундалик хизмат фаолияти рақам ва фоизлар орқасидан қувиш эмас, балки фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш биринчи навбатдаги вазифага айланди.

Жиноятчилик статистикасини юритишда халқаро ҳамжамият умумэтироф этилган ижобий тажрибасидан келиб чиқиб, 100 минг аҳоли сонига нисбатан ҳисобланиши йўлга қўйилди.

2021-йил ҳолатига кўра аҳоли сони 32 млн 120 минг бўлган бўлса, 2023-йил 1-июль ҳолатига кўра 36,4 млнга кўпайган.

2021 йил 6 ойида ҳар 100 минг аҳоли сонига нисбатан 132 та жиноятлар тўғри келган.

Криминоген вазиятни холисона таҳлил қилиш, жиноятларни яширмаслик мақсадида, ходимлар ташаббуси билан аниқланадиган жиноятлар ижобий натижа сифатида баҳолаш тизимига ўтилди.

2021 йил 6 ойида 2017 йилнинг 6 ойига нисбатан қарийб икки баравар кўп (8 592 / 15 321) жиноятлар аниқланган.

Тизимдаги барча соҳавий хизматлар қайтадан ислоҳ этилди. Замон талабидан келиб чиқиб, хавфсиз туризмни таъминлаш, пробация, суриштирув ва кибержиноятчиликка қарши курашишга ихтисослашган бўлинмалар янгитдан жорий этилди.

Маҳаллаларда жиноят оқибатлари билан курашиш эмас, балки, барвақт олдини олишга ўтилди.

Профилактика инспектори маҳалла раиснинг ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш бўйича ўринбосари этиб белгиланди.

Хотин-қизларнинг қонуний манфаатларни рўёбга чиқариш ва уларнинг хавфсизлигини таъминлаш учун 362 нафар аёллар масалалари бўйича инспекторлар фаолияти йўлга қўйилди. (илгари бу вазифани профилактика инспектори бажарган)

“Жиноятга жазо муқаррар” принципини тўлиқ татбиқ этиш мақсадида бир қатор инновацион ёндашувлар жорий этилди.

Жиноятларни фош этиш борасидаги ҳар бир (7 та) процессуал ҳаракатларни аудио- видеоқайд этиш мажбурийлиги белгиланиб, соҳага

илғор криминалистик воситалар, масофадан туриб сўроқ қилиш ҳамда **мобиль тергов** қилиш платформалари жорий этилди.

Жамоат хавфсизликни таъминлаш борасида ички ишлар органларининг Миллий гвардия ва жамоатчилик билан ҳамкорликда 3 босқичли патруллик хизмати ташкил этилди.

Кадрлар салоҳиятини ошириш, тизимда коррупцион омилларга барҳам бериш чоралари кўрилмоқда.

Келгуси давр учун вазифалар:

Биринчидан, жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасида ички ишлар органларининг хизмат фаолиятини тубдан такомиллаштириш чоралари кўрилади.

Бу борада, кўча ва жамоат жойларида жамоат тартибини сақлаш бўйича Миллий гвардия билан жавобгарлик ҳудудларни қатъий ажратган ҳолда мавжуд **куч ва воситаларининг ягона бошқарув тизимини** жорий этилади.

Ўз навбатида, барча наряд ва патрулларни масофадан туриб бошқариш, уларнинг хизмат фаолияти самарадорлигини ошириш учун **замонавий ахборот-коммуникация тизимлари** жорий этилади.

Иккинчидан, тизимда хизмат қилаётган барча шахсий таркибнинг касбий билим-савиясини ошириш, ҳар бир ходим томонидан **“Ватанга ва халққа садоқат билан хизмат қилиш – олий бурч !”** эзгу ғоя асосида хизмат фаолиятини амалга ошириш борасида тизимда **маънавий-маърифий ишлар** мутлақо янги шаклда йўлга қўйилади.

Бу борада, ж.й. якунига қадар **17 мингдан ортиқ** ходимларнинг **касбий малакаси** оширилади, **2 мингдан ортиқ** профилактика инспекторлари билан **сайёр ўқув курслар** ўтказилади, ходимларнинг **жанговар шайлик** даражасини ошириш мақсадида **200** та тактик **ўқув машғулотлари** ўтказилади.

Ўз навбатида, ходимларнинг **маънавий дунёқарашини** ошириш, фуқаролар билан **хушмуомалада бўлишини** таъминлаш борасида ҳар бир ходимнинг хатти-ҳаракатларига алоҳида **баҳо** беришга ҳамда унинг хулқ-атворидан келиб чиқиб, **аниқ тарбиявий** тадбирларни ўтказишга қаратилган **“ходимбай”** тизими жорий этилади.

Учинчидан, жинойтчиликни **“маҳаллабай”** жиловлаш, айниқса, шахснинг ҳаёти, соғлиғи ва мол-мулкига нисбатан **жинойй**

тажовузлардан ҳимоя қилиш, бу борада, уюшмаган ёшлар, девиант хулқ-атворидаги ўсмирлар, носоғлом ва ғайриижтимоий ҳаёт кечираётган шахслар билан “фуқаробай” ишлаш амалиётини ҳар бир ҳудудда жадаллаштириш бўйича комплекс тезкор ва профилактик тадбирлар ўтказилади.

Тўртинчидан, йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш, айниқса, оғир оқибатли автоавариялар содир этилишининг олдини олишга қаратилган комплекс чора-тадбирлар амалга оширилади.

Мазкур тадбирлар доирасида барча таълим муассасаларида “Йўл ҳаракати қоидалари” фанини мажбурий фан сифатида киритиш, мактабларда “Ҳаракат хавфсизлиги синфхоналари”ни ташкил этиш ҳамда мактабгача таълим муассасаларида болаларга йўл ҳаракати хавфсизлиги асосларини ўқитиш йўлга қўйилади.

Ўз навбатида, серкатнов йўл участкаларига пиёда томонидан бошқарилаётган светофорларни, ёритилмаган жойларига автоном ёритиш ускуналарни, ҳаракат тезлигини автоматик ўлчовчи радар мосламалари ўрнатилиши давом эттирилади.

Бешинчидан, фуқаролар учун қўшимча қулайликлар яратиш, асосий хизмат фаолияти йўналишларида манфаатлар тўқнашувига йўл қўймаслик ва “инсон омили” таъсирини камайтириш мақсадида тизимни босқичма-босқич тўлиқ рақамлаштириш ишлари давом эттирилади.

Вояга етмаганларга нисбатан қўлланиладиган мажбурлов чоралари.

Мамлакатимизда соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, маънавий-ахлоқий, жисмонан етук, ватанпарвар, миллий анъана ва қадриятларимизга садоқатли ёшларни вояга етказиш, уларни амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотларнинг фаол ва жонкуяр иштирокчисига айлантиришга қаратилган комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Шу билан бирга, ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларининг ушбу жараёндаги иштироқи, шунингдек жисмонан ва руҳан соғлом шахсни тарбиялаш, болаларда меҳнатсеварлик ва комилликка интилиш туйғуларини шакллантиришдаги фаолиятини янада такомиллаштиришни талаб этади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 88-моддасида **вояга етмаган шахсларга нисбатан қуйидаги мажбурлов чоралари қўлланилади:**

- **суд белгилайдиган шаклда жабрланувчидан узр сўраш мажбуриятини юклаш;**

- **ўн олти ёшга тўлган шахс зиммасига етказилган зарарни ўз маблағи ҳисобидан ёки меҳнати билан тўлаш ёки бартараф қилиш мажбуриятини юклаш;**

- **вояга етмаганни махсус ўқув-тарбия муассасасига жойлаштириш.**

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия кодексининг 195-моддасига асосан вояга етмаган шахс жабрланувчидан оғзаки ёки ёзма равишда, кўпчиликнинг олдида ёки яққа тартибда узр сўрайди. Узр сўраш жойи, вақти ва тартибини суд белгилайди ва ушбу мажбурлов чораси ижро этилганлиги тўғрисида тегишли ҳужжат тузилади.

Вояга етмаган шахснинг етказилган зарарни ўз маблағлари ҳисобидан ёки ўз меҳнати билан тўлаши ёхуд бартараф этиши суд томонидан белгиланган тартибда ва муддатларда амалга оширилади ва ушбу мажбурлов чораси ижро этилганлиги тўғрисида тегишли ҳужжат тузилади.

Ушбу чора агар етказилган зарар белгиланган базавий ҳисоблаш миқдорининг **ўн бараваридан ошиб кетмаган бўлса** қўлланилади. Бошқа ҳолларда етказилган зарар фуқаровий ҳуқуқий тартибда ундирилади.

Вояга етмаганларни махсус ўқув тарбия муассасасига жойлаштириш тартиби.

Вояга етмаганларни ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларига жойлаштиришда уларнинг ижтимоий ҳолати, шахсий хислатлари, содир этган қилмишининг хавфлилик даражасини тўлиқ ва тўғри баҳолаш долзарб масала бўлиб қолмоқда.

Вояга етмаган шахслар халқ таълими органларининг махсус ўқув-тарбия муассасаларига қонунчиликда белгиланган тартибда жойлаштирилади. Вояга етмаган шахсларнинг махсус ўқув-тарбия муассасаларида бўлиши тартиби ва шароити, ўқув жараёни ва тарбиявий таъсирга оид ишни ташкил этиш **Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан белгиланади.**

Ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларидаги бугунги ҳолат ўқув жараёнини давлат таълим стандартлари асосида сифатли ташкил этиш, ўқитувчи, тарбиячи, психолог ва бошқа ходимларнинг тарбияланувчиларга таълим бериш, уларга касб-хунар ўргатиш борасидаги кўникма ва малакаларини оширишни тақозо этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 29-май “Ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги 4342-сонли Қарори қабул қилинган.

Ушбу Қарорга мувофиқ:

Республика қиз болалар ўқув-тарбия муассасаси Тошкент вилояти, Чиноз тумани, «Гулзоробод» маҳалласи манзилида;

Республика ўғил болалар ўқув-тарбия муассасаси Сирдарё вилояти, Сирдарё тумани, Бахт шаҳри «Тадбиркор» маҳалласи манзилида жойлаштирилди.

Қуйидагилар:

Республика ўғил болалар ўқув-тарбия муассасаси Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардиясига;

Республика қиз болалар ўқув-тарбия муассасаси Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигига бириктирилди.

Ушбу Қарорда белгилаб қўйилишича:

Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси ва Ички ишлар вазирлиги тегишинча Республика ўғил болалар ўқув-тарбия муассасаси ҳамда Республика қиз болалар ўқув-тарбия муассасасининг ўз вақтида тўлиқ таъминоти ва маиший шарт-шароитлари яхшиланишига кўмаклашиш, ушбу муассасаларда маънавий-маърифий ишларнинг замонавий усул ва шаклларида фойдаланилган ҳолда соғлом ва жисмонан бақувват, руҳан тетик, билимли, ватанпарвар, фидойи, дунёқараши кенг ёшларни шакллантириш, тарбияланувчиларни Ватанга садоқат руҳида тарбиялашга;

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Республика ўқув-тарбия муассасаларида сифатли тарбия ва таълим жараёнини йўлга қўйиш, тарбияланувчиларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш, уларнинг интеллектуал, жисмоний ва ижодий қобилиятларини ривожлантиришга масъул ҳисобланади.

Ушбу Қарорга кўра:

Республика ўқув-тарбия муассасаларига 14 ёшга тўлган ва 18 ёшдан ошмаган вояга етмаганлар жойлаштирилади.

Республика ўқув-тарбия муассасаларига қуйидагилар:

- ижтимоий хавфли қилмишлар содир этган, лекин жиноий жавобгарликка тортиш мумкин бўлган ёшга тўлмаган ёхуд рухий касаллик билан боғлиқ бўлмаган ҳолда ривожланишда ўз ёшига нисбатан орқада қолиши оқибатида содир этган қилмишининг аҳамиятини тўлиқ англаб етишга қодир бўлмаган;

- айблилиги тўғрисидаги масала ҳал қилинмай туриб жиноий жавобгарликдан озод қилинган, материаллар Болалар масалалари бўйича туман (шаҳар) комиссиясига кўриб чиқиш

- Республика ўқув-тарбия муассасаларига жойлаштириш тартиқасидаги мажбурлов чораси қўлланилган ҳолда жиноий жазодан озод қилинган вояга етмаганлар;

- яқка тартибдаги профилактика иши олиб борилаётганлигига карамай мунтазам равишда ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир қилишни давом эттираётган вояга етмаганлар суд қарори асосида жойлаштирилади;

Юқорида кўрсатилган вояга етмаганлар 2019/2020 ўқув йилидан бошлаб фақат Республика ўқув-тарбия муассасаларига ўқишга қабул қилинади.

Қўқон шаҳридаги махсус енгил саноат коллежи ва Самарқанд шаҳридаги 64-сонли ўғил болалар мактаб-интернатида вояга етмаганларни қабул қилиш тўхтатилади.

Қўқон шаҳридаги махсус енгил саноат коллежи ва Самарқанд шаҳридаги 64-сонли ўғил болалар мактаб-интернатида тарбияланаётган вояга етмаганлар ўқишни ушбу муассасаларда белгиланган тартибда тугатадилар.

Республика ўқув-тарбия муассасаларидаги гуруҳлар ва синфларда ўқувчилар билан тўлдирилиш 15 — 20 нафар этиб белгиланади, истисно тартиқасида тегишли молия органлари билан келишилган ҳолда ушбу муассасаларда ўқувчилар сонидан қатъий назар синфлар очишга рухсат этилади.

Ота-она ёки ота-она ўрнини босувчи шахслар назоратсиз ва қаровсиз қолган, ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган оилаларда яшаётган, шунингдек, давлат ва жамоатчилик ёрдамига муҳтож бўлган бошқа вояга етмаганлар уларнинг хулқ-атвори, психологик портрети, ёши, иқтидори, қобилияти, қизиқишлари ва бошқа омилларни инобатга олган ҳолда Болалар масалалари бўйича туман (шаҳар) комиссияси тавсиясига асосан тегишли вазирлик ва идоралар қарорлари (йўлланмалари) асосида ўқув йили давомида вазирлик ва идоралар тасарруфидаги умумтаълим ёки ихтисослаштирилган таълим муассасаларига жойлаштирилади.

Тасарруфида умумтаълим ёки ихтисослаштирилган таълим муассасалари бўлган вазирлик ва идоралар Болалар масалалари бўйича туман (шаҳар) комиссияси тавсиясига асосан Муассасаларга юборилаётган вояга етмаганлар учун Муассасаларнинг қабул квотасидан ташқари 5 фоизгача қўшимча квоталар ажратади.

Муассасаларга юборилаётган вояга етмаганлар таътил вақтида агар уларнинг ота-онаси ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларга қайтариш имкони бўлмаса Муассасаларда ўқув жараёни бошлангунга қадар туман (шаҳар) ҳокимининг қарори асосида тегишли халқ таълими органининг йўлланмаси бўйича вақтинча «Меҳрибонлик» уйларида тарбияланадилар;

Тасарруфида умумтаълим ёки ихтисослаштирилган таълим муассасалари бўлган вазирлик ва идоралар:

✓ 2019/2020 ўқув йилидан бошлаб Болалар масалалари бўйича туман (шаҳар) комиссияси тавсиясига асосан юборилаётган вояга етмаганларни Муассасаларга истисно тариқасида бепул асосда, синовларсиз ва қўшимча имтиҳонларсиз қабул қилади;

✓ Болалар масалалари бўйича туман (шаҳар) комиссияси тавсиясига асосан қабул қилинган ҳар бир вояга етмаган учун алоҳида мураббий бириктиради ва унинг таълим-тарбиясини доимий равишда назорат қилади, уларни Муассасаларни битиргандан кейин иш билан таъминлашда кўмаклашади.

Ички ишлар органларининг вояга етмаганларга ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказлари кўпи билан **қирқ беш кун** муддатда вояга етмаганни Муассасага ёки Республика ўқув-тарбия муассасаларига жойлаштиришнинг

мақсадга мувофиқлиги ҳақида Болалар масалалари бўйича туман (шаҳар) комиссиясига хулоса тақдим этади;

2019 йил 1 сентябрдан бошлаб ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларининг раҳбар ва педагог ходимлари, шу жумладан тарбиячилар ва тарбиячи ёрдамчиларига меҳнатнинг алоҳида шароитлари учун базавий тариф ставкасининг 75 фоизи миқдорида ҳар ойлик устама ҳақи тўланади.

2021 йил 1 майдан бошлаб ички ишлар органлари тарбия колонияси ҳузуридаги 35-сон умумий ўрта таълим мактаби филиали ўқитувчилари ва тарбия колониясининг тарбиячиларига, шу жумладан шаҳодатланган таркибга мансуб тарбиячиларига ҳам амалдаги устама ҳақлар ва тўловлардан қатъи назар, алоҳида меҳнат шароитлари учун тегишлича базавий тариф ставкасининг ва лавозим маошининг 75 фоизи миқдорида қўшимча ойлик устама ҳақ тўлаб берилади.

Таклиф ва музокаралар.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, вояга етмаганларнинг криминалистик характерида куйидаги хусусиятларни кўриш мумкин экан:

➤ **вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар аксарият ҳолларда улар томонидан уларнинг 14-15 ёшларида содир этилади;**

➤ **вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар кўп ҳолларда шавқатсизлик билан содир этилади;**

➤ **вояга етмаган ҳуқуқбузарнинг характерида ўқиш, шахсий ривожланиш ва меҳнатга қизиқиш бўлмай, аксинча, кўнгилхушликка, спиртли ичимликлар ва гиёҳванд воситаларга қизиқиш кучли бўлади;**

➤ **вояга етмаган ҳуқуқбузарнинг оиласида аксарият ҳолларда соғлом оилавий муҳит бўлмайди ва моддий жиҳатдан қийин аҳволда бўлади.**

Таклиф ўрнида шуни айтиб айтишимиз мумкинки, вояга етмаганларга нисбатан қўлланиладиган мажбурлов чоралари турига агар вояга етмаган шахс биринчи марта ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноят содир этган бўлса, унга нисбатан огоҳлантирув ва ота-онаси ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар ёхуд улар бўлмаган тақдирда васийлик

ёки ҳомийлик органининг назоратига қўйиш тарзидаги мажбурлов чорасини киритишни таклиф қилиб ўтамиз.

Иккинчи таклифимиз эса шундан иборатки, қонунчилигимизда вояга етмаган шахсларга нисбатан қўлланиладиган мажбурлов чораларини ижро этиш муддати белгиланмаган. Муддат белгиланса, мақсадга мувофиқ иш бўлар эди деб ўйлаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://lex.uz/docs/4357207>;
2. <https://iiv.uz/oz/news/ichki-ishlar-organlari-tizimida-amalga-oshirilgan-islohotlar>;
3. <https://www.gazeta.uz/oz/2023/08/09/population/> ;
4. <https://lex.uz/docs/111453>;
5. <https://lex.uz/docs/163629>.

Research Science and Innovation House